

Живко З.Б.

доктор економічних наук, професор,
Львівський державний інститут внутрішні справ

Даниленко Н.Б.

кандидат економічних наук, доцент,
Вищий навчальний заклад «Приватне акціонерне товариство
«Львівський інститут менеджменту»

Стадник М.Є.

кандидат економічних наук, доцент,
Вищий навчальний заклад «Приватне акціонерне товариство
«Львівський інститут менеджменту»

Zhyvko Zinaida

Lviv State University of Internal Affairs

Danilenko Natalia, Stadnik Miroslava

Higher Education Institution "Private Joint Stock Company
"Lviv Institute of Management"

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД

У статті дано визначення продовольчої безпеки держави. Охарактеризовано основні підходи до оцінки продовольчої безпеки країни та запропоновано власну систему індикаторів, зазначено методику їх розрахунку та детально охарактеризовано, з зазначенням нормативів. Здійснено апробацію даної методики та проведено оцінку рівня продовольчої безпеки України за період 2010-2017 рр. в динаміці, в розрізі регіонів України та за окремими групами продуктів харчування. Встановлено, що за рядом показників рівень продовольчої безпеки України є достатнім, але за окремими показниками в розрізі певних груп продуктів харчування, а також для окремих регіонів та соціальних груп населення він є загрозливим. Основними чинниками, що мають визначальний вплив на рівень харчування населення є доходи населення та цінова політика, а пропозицію формує рівень ефективності діяльності сільського господарства та харчової промисловості. Ідентифіковано загрози та запропоновано заходи для їх нейтралізації.

Ключові слова: продовольча безпека, показники оцінки продовольчої безпеки, фізична достатність споживання продуктів харчування, економічна доступність споживання, безпека харчування, продовольче самозабезпечення, рівень продовольчої залежності, достатність резервування продовольства.

Постановка проблеми. Однією з глобальних проблем людства є забезпечення населення необхідними продуктами харчування, що зумовлено зростанням чисельності населення планети, обмеженістю сільськогосподарських угідь, погіршенням кліматичних умов для вирощування сільськогосподарської продукції і, як наслідок, зростання чисельності людей, які голодують або недоїдають. Часто продукти харчування, які споживає населення, не відповідають установленим нормативам за калорійністю та структурою. Постійне недоїдання здатне спровокувати зниження продуктивності праці таких працівників, зростання рівня захворюваності й навіть загибель людей. Належне забезпечення населення необхідними продуктами харчування, а промисловість – сировиною сприятиме вирішенню даної проблеми, зміцненню продовольчої безпеки, а також національної безпеки держави, забезпеченню її незалежності та суверенітету.

Важливою умовою зміцнення продовольчої безпеки є постійний контроль над системою показників її оцінки та прийняття необхідних рішень на всіх рівнях управління щодо її регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування та регулювання продовольчої безпеки усіх рівнів присвячували свої праці такі фахівці, як: В.Я. Амбросов, А.А. Бабенко, В.С. Балабанов, Ю.Д. Білик, В.І. Бойко, П.П. Борщевський, Є.А. Бузовський, В.І. Власов, В.П. Галушко, О.Д. Гудзинський, О.І. Гойчук, Б.М. Данилишин, Л.В. Дейнеко, Д.П. Доманчук, С.І. Дорогунцов, О.Б. Звягінцева, Г.М. Зінчук, Р.А. Івануха, З.І. Ільїна, Є.Д. Калашнікова, С.М. Кваша, Д.Ф. Крисанов, А.С. Лисецький, І.І. Лукінов, В.В. Маслаков, І.М. Миценко, М.М. Паламарчук, Б.Й. Пасхавер, М.Д. Пістун, Д.К. Прейгер, В.М. Олійник, С.М. Онисько, Е.Е. Румянцева, П.Т. Саблук, Б.М. Стефанишин, І.Н. Топіха, В.О. Точилін, В.М. Трегобчук, А.А. Фесина,

М.Й. Хорунжий, Л.М. Худолій, Г.В. Черевко, Л.Г. Чернюк, М.Г. Чумаченко, О.М. Шпичак, О.В. Шубравська, В.В. Юрчишин та ін. Проте досі не вироблено єдиного підходу до визначення та методики оцінки рівня продовольчої безпеки.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є узагальнення методичних підходів до оцінки рівня продовольчої безпеки держави, її вдосконалення та практичне застосування.

Виклад основного матеріалу. Узагальнюючи наявні трактування продовольчої безпеки, запропонуємо своє визначення даного поняття: продовольча безпека – це забезпечена відповідними ресурсами та потенціалом здатність держави незалежно від внутрішніх та зовнішніх умов і загроз на принципах самозабезпечення гарантувати населенню країни у цілому та кожному громадянину зокрема фізичну та економічну доступність, якість та безпеку продуктів харчування і питної води в необхідному обсязі й асортименті на рівні фізіологічних норм, що забезпечує фізичний та інтелектуальний розвиток особи, сприяє розширеному відтворенню населення та гарантує соціально-політичну стабільність у країні, її стійкий економічний розвиток, сприяє зміцненню позицій країни на міжнародному рівні [1, с. 100].

Продовольча безпека переважно оцінюється показниками фізичної достатності та економічної доступності продуктів харчування й їх безпеки, рівнем самозабезпечення країни необхідними продуктами харчування.

Під фізичною достатністю продуктів харчування слід розуміти їх наявність на ринку необхідного обсягу, асортименту, складу та якості [1, с. 100]. Забезпечується вона за рахунок державного контролю над виробництвом продуктів харчування та сировини вітчизняними сільськогосподарськими підприємствами та господарствами населення, експортом продовольства та створенням запасів.

Надзвичайно важливим при цьому є асортимент та харчова цінність наявних продуктів харчування за вмістом у них білків, жирів та вуглеводів, вітамінів та мікроелементів, адже їх дефіцит може спровокувати погіршення здоров'я населення та принести інші загрози.

Необхідно також урахувати енергетичну цінність продуктів харчування. Нижньою межею споживання продовольства, за оцінками ФАО, є рівень споживання, що забезпечує основний обмін речовин в організмі. При цьому фізіологічно необхідний рівень енергетичної цінності спожитого продовольства, за оцінками ФАО, становить у середньому 11 340 кДЖ, а рівень недостатнього харчування визначений у 7 360–8 030 кДЖ на день (диференціюється залежно від клімату та напруженості праці) [2, с. 211].

Економічна доступність продуктів харчування – це можливість кожного громадянина країни незалежно від його рівня доходів придбання продуктів харчування необхідного обсягу та складу, щоб забезпечити мінімальну фізіологічну норму споживання [1, с. 100].

Економічна доступність продуктів харчування гарантується державою завдяки сприянню зростанню доходів населення, регулюванню рівня цін на продовольчі товари, сприяння розвитку господарств населення та самозабезпеченню громадян необхідними і доступними продуктами харчування.

Безпека харчування означає відповідність якості сировини й продуктів харчування встановленим вимогам і гарантію безпечного їх споживання [3]. Неякісні продукти харчування викликають різноманітні захворювання, іноді стають причиною загибелі людини. Постачання на ринок неякісної продукції небезпечно для її виробників та постачальників штрафними санкціями, відмовою від їхніх послуг і банкрутством.

Для забезпечення продовольчої безпеки країни велике значення має підтримка відповідного рівня продовольчого самозабезпечення, яке визначається на вартісній або енергетичній основі, як правило, у відсотках за формулою [1, с. 101]:

$$\text{Самозабезпечення продуктами харчування} = \frac{\text{виробництво продуктів харчування}}{\text{фактичне споживання продуктів харчування}}$$

Як свідчить світовий досвід, надійна продовольча безпека держави забезпечується, якщо 75–80% споживання всіх видів продовольства припадає на вітчизняний ринок. При цьому виділяють пріоритетні види продукції, виробництво яких повинно стати предметом особливої уваги з боку держави. Країни з високим економічним потенціалом, інтенсивно включаючись у світовий ринок, дбайливо підтримують високий рівень самозабезпечення. Наприклад, у США і Франції цей рівень становить близько 100%, у Німеччині – 93%, в Італії – 78%, навіть бідна родючими ґрунтами Японія притримується 50-відсоткового рівня самозабезпечення. Достатній рівень продовольчого самозабезпечення або продовольчої незалежності досягається тоді, коли по основних групах продовольчих товарів (м'ясо й м'ясопродукти, молоко й молокопродукти, яйця, хліб і хлібопродукти, картопля, овочі та фрукти, олія, цукор, риба та рибопродукти) обсяги імпорту не перевищують 30% обсягів їх внутрішнього споживання. Виділені вище дев'ять груп продовольчих товарів забезпечують 90% калорійності харчування й є найбільш важливими й незамінними з погляду збалансованості основних поживних речовин за кількісним та якісним складом [3]. Критичним вважається перевищення імпортованих товарів у загальній структурі продуктів харчування понад 30% [4].

Загалом держави світу поділяються на ті, що досягають продовольчої безпеки за рахунок власного виробництва необхідних обсягів продовольства, та на ті, які змушені значну частину продовольчих товарів імпортувати, що вимагає коштів і призводить до посилення їх економічної й політичної залежності від розвинутих країн [5].

Зростання імпорту продовольчих товарів є небезпечним через низку причин:

- може свідчити про зниження ефективності роботи вітчизняного сільськогосподарського виробництва, яке

не забезпечує в повному обсязі потреби споживачів; або за орієнтації країни на дешевший імпорту продовольства, який витісняє з вітчизняного ринку місцевих виробників та загрожує їм банкрутством;

– проковує посилення продовольчої залежності країни від інших країн;

– не дає змоги налагодити безперебійне постачання на ринок продовольства в необхідному обсязі, асортименті та свіжості.

Таким чином, чи не найважливішою умовою досягнення продовольчої безпеки і незалежності країни є сприяння розвитку вітчизняного аграрного сектору, як великих колективних підприємств, так і дрібних господарств населення.

Узагальнюючи існуючі системи індикаторів продовольчої безпеки, до критеріїв продовольчої безпеки слід відносити показники, що характеризуватимуть рівень самозабезпечення продовольством, ступінь фізичної та економічної доступності продуктів харчування, а також їх безпеку:

1) рівень самозабезпечення населення країни (регіону) продуктами харчування (визначається як відношення фактичного виробництва продуктів харчування до їх споживання, виражене у відсотках);

2) рівень продовольчої залежності за окремими продуктами у вартісному та натуральному виразі (являє собою відсоткове відношення імпорту продуктів до ємності внутрішнього ринку). Критичною є частка імпортного продовольства на внутрішньому ринку, що рівна 0,3, або 30% [6];

3) достатність резервування продовольства (визначається як відношення державних продовольчих резервів у натуральному виразі до обсягів внутрішнього споживання, виражене у відсотках). Секретаріат ФАО зазначає, що для забезпечення продовольчої безпеки у світі запаси зернових повинні становити не менше 17–18% від обсягу запасів на кінець поточного періоду [6];

4) коефіцієнт фізичної (за харчовою та енергетичною цінністю) достатності споживання на раціональному та мінімальному рівнях у загальному та за соці-

альними групами (визначається як відношення між фактичним та раціональним споживанням – верхня межа, а також як відношення між фактичним споживанням та мінімальними фізіологічними його нормами);

5) коефіцієнт економічної доступності споживання у загальному та за соціальними групами (розраховується як частка сукупних витрат на харчування в загальному підсумку сукупних витрат домогосподарств). Витрати на продовольчі потреби не мають перевищувати 60% сімейного бюджету [7];

6) індекс безпеки харчування (характеризує відповідність якості та безпеки продовольства вимогам санітарно-гігієнічних, екологічних і епідеміологічних стандартів здорового харчування).

Що стосується продовольчої безпеки України, зокрема рівня самозабезпечення населення країни продуктами харчування, то протягом 2010–2017 рр. у нас вироблялося понад 70% кожної з основних груп продовольчих товарів, тому можна вважати, що країна забезпечена продуктами харчування власного виробництва. Найбільш нестабільним є самозабезпечення населення цукром, яке щороку то зростає, то знижується. Найнижчим є самозабезпечення м'ясом та м'ясопродуктами, а найбільшим – овочами і баштанними культурами (рис. 1).

Попри це, по картоплі, олії та рослинних жирах, зернових та зернобобових культурах в Україні спостерігається їх перевиробництво, яке перевищує внутрішнє споживання в кілька разів (рис. 2). Надлишок цих продуктів харчування країна вдало експортує, зміцнюючи свої позиції на міжнародному продуктовому ринку. Протягом усього аналізованого періоду експорт значно перевищував імпорту, зокрема: по олії та інших рослинних жирах експорт перевищував імпорту у 2010 р. у 8,9 рази, а в 2017 р. – у 25,1 рази, по зернових і зернобобових культурах – у 81 та 167 разів відповідно. Лише імпорту картоплі перевищує її експорту, хоча сільське господарство країни й виробляє картоплі більше за внутрішнє споживання. З одного боку, ціна вітчизняної картоплі значно перевищує імпорту, що знижує попит

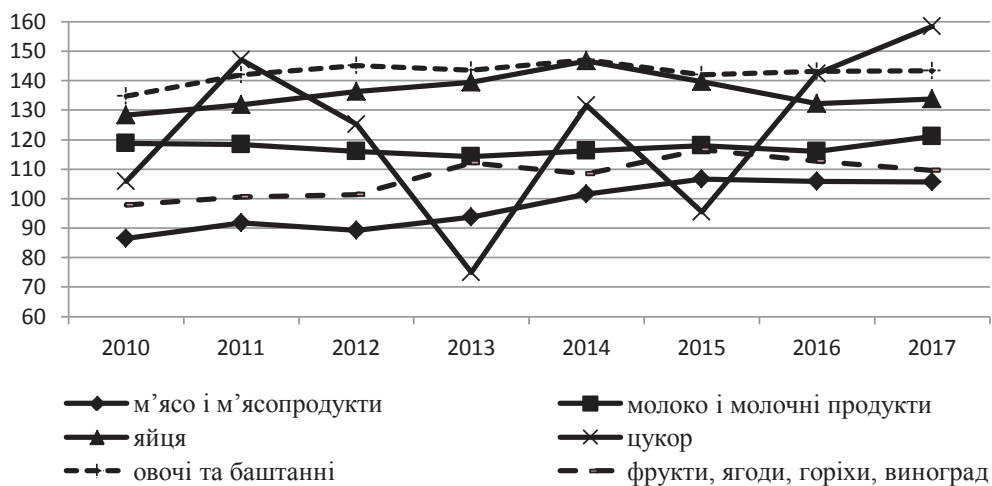

Рис. 1. Рівень самозабезпечення країни продуктами харчування, %

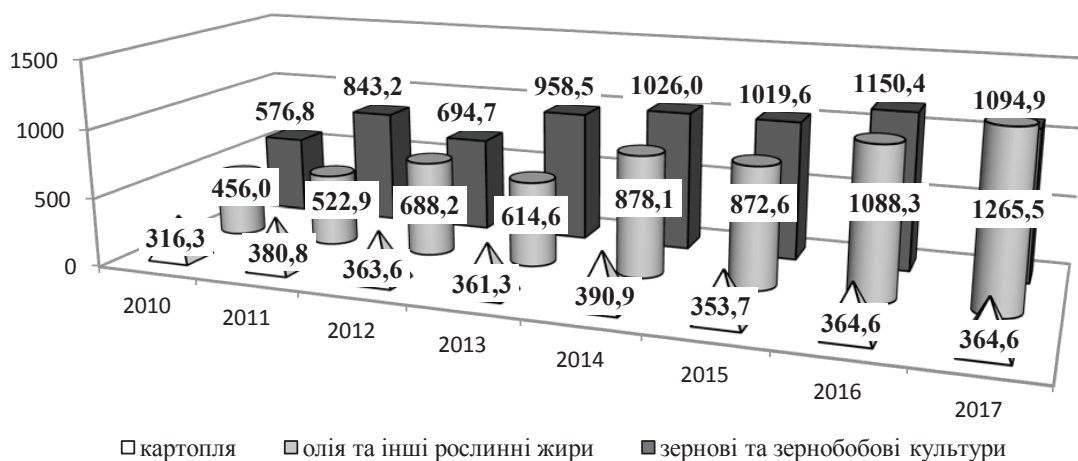

Рис. 2. Рівень самозабезпечення країни продуктами харчування, %

на неї, а з іншого – третина (31,21%) виробництва йде на корм, одну четверту (25,46%) займають витрати на посадку, близько однієї сьомої (15,38%) – це втрати й переробка на нехарчові цілі. І лише близько четверті загального виробництва картоплі (27,89%) виділяється у фонд споживання, а експорт навіть не дотягує до 1%.

У результаті рівень продовольчої залежності досить низький, що відповідає достатньому рівню продовольчої безпеки країни. По м'ясу та м'ясопродуктах рівень продовольчої залежності у 2012 р. перевищував 10%, але до 2017 р. знизився у 2,2 рази і загрози не представляє. Лише по рибі і рибопродуктах він перевищує 50% і має тенденцію до зростання протягом аналізованого періоду, що може становити певну загрозу (табл. 1).

Оцінку рівня продовольчої безпеки в частині достатності резервування продовольства складно здійснювати через відсутність необхідної інформації, якій надано гриф «Таємно» [8, с. 42].

Тому здійснено оцінку запасів продовольчих товарів. Так, за аналізований період (2010–2017 рр.) запаси основних продовольчих товарів на кінець року зросли, лише запаси м'яса і м'ясних продуктів скоротилися на 13,9%, а запаси молока і молочних продуктів – на 22,5%. Однак у 2017 р. частка запасів по відношенню до обсягу споживання є досить низькою для м'яса і м'ясних продуктів (1,4%), молока і молочних продуктів (0,3%), яєць (1,4%). Достатньою є частка запасів фруктів, ягід, горіхів і винограду (15,3%), овочів та баштанних (32,2%) і зернових (47,3%). Протягом ана-

лізованого періоду ці частки мали тенденцію до зниження, що також може становити загрозу продовольчій безпеці країни, особливо щодо продукції тваринництва.

Населення України недостатньо споживає продуктів харчування як за раціональністю, так і за мінімальними нормами, а також за енергетичною цінністю, і процес цей погіршується. Так, ураховуючи раціональну норму споживання, населення країни недоотримувало у 2017 р. продуктів харчування за всіма основними групами (виняток становить лише картопля). І це при тому, що у 2010 р. громадяни країни достатньо споживали яєць, цукру, олії та рослинних жирів і хліба й хлібних продуктів (рис. 3). Правда, якщо брати до уваги лише мінімальну норму споживання, яка забезпечує лише виживання особи, то населення України недостатньо споживало у 2017 р. п'ять груп основних продуктів харчування з 10 (50%), а в 2010 р. – шість із 10 (рис. 4).

Недостатнім споживання продуктів харчування є й за енергетичною цінністю (рис. 5). Якщо до 2015 р. українці споживали достатньо кілокалорій, то починаючи із цього року енергетична цінність споживання почала знижуватися. А це загроза не лише продовольчій безпеці країни чи особі, це загрожує зниженню якості життя, здоров'ю громадян, відтворювальній функції, працездатності, загалом це загроза національній безпеці країни.

У 2017 р. енергетична цінність споживання була достатньою у жителів Вінницької, Івано-Франківської

Таблиця 1

Рівень продовольчої залежності, %

Продуктові групи	Роки					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
м'ясо і м'ясопродукти	13,16	8,82	4,20	3,15	4,10	5,86
молоко і молочні продукти	0,49	0,63	0,38	0,12	0,15	0,22
риба і рибопродукти	52,95	53,30	54,09	52,32	59,46	57,67
цукор	0,05	0,06	0,03	0,04	0,04	0,04
олія та інші рослинні жири	0,25	0,24	0,25	0,30	0,14	0,02
хліб і хлібні продукти	0,38	0,48	0,41	0,25	0,23	0,34

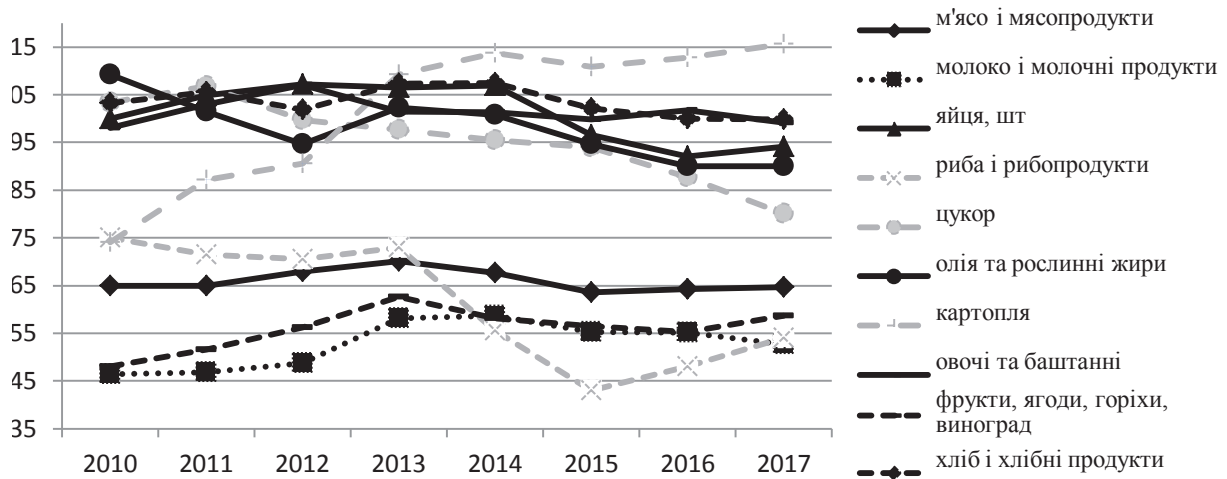

Рис. 3. Фізична достатність споживання за раціональною нормою, %

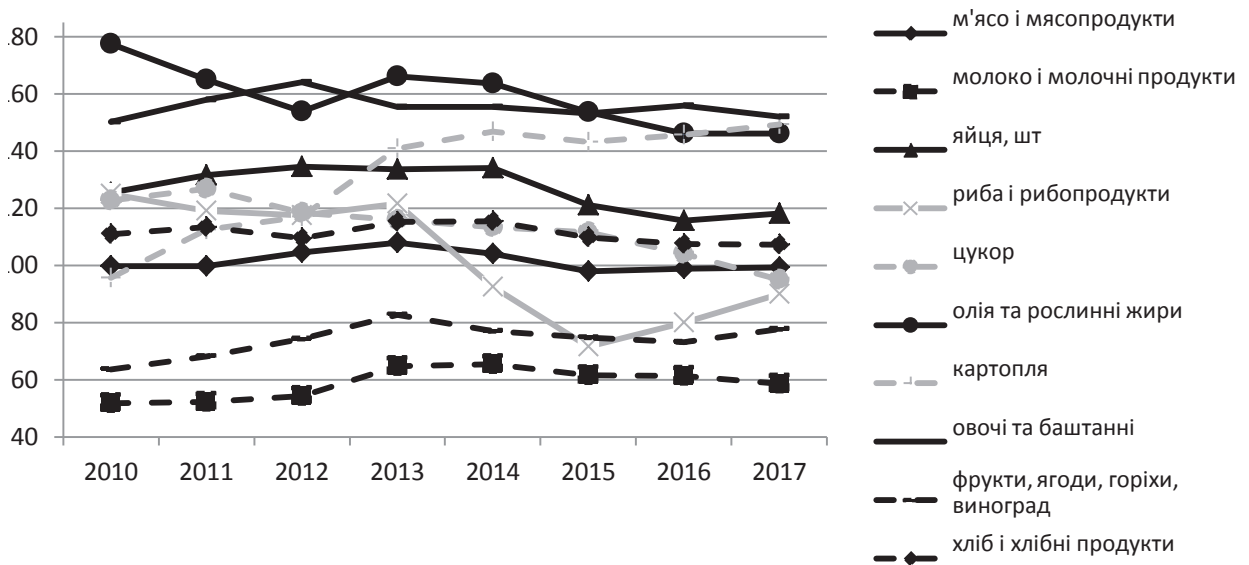

Рис. 4. Фізична достатність споживання за мінімальною нормою, %

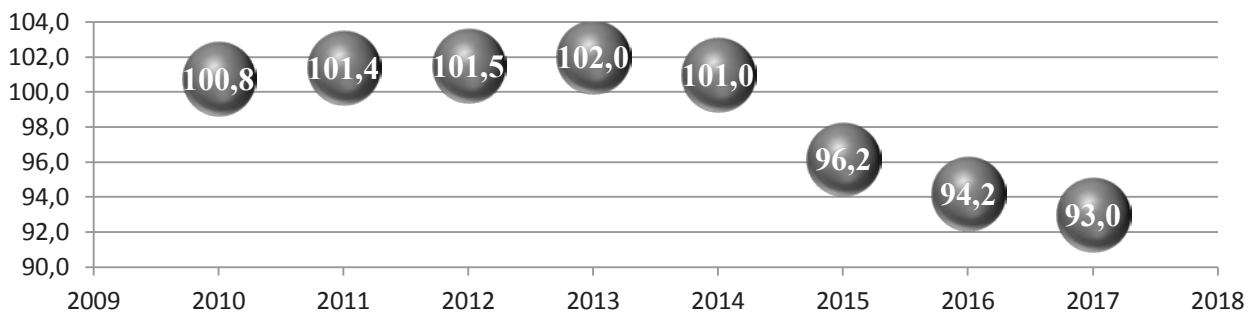

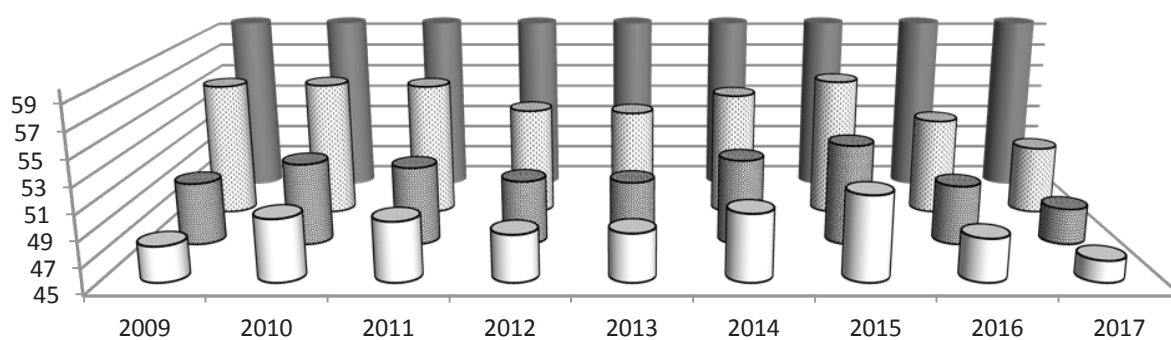
Рис. 5. Фізична достатність споживання за енергетичною цінністю, %

та Черкаської областей. Меншою за норму, але дуже близькою до неї є енергетична цінність споживання жителів Житомирської та Херсонської областей.

Нестачу таких важливих продуктів харчування, як м'ясо і м'ясопродукти, риба і рибопродукти, фрукти, ягоди, горіхи і виноград, овочі й баштанні культури, громадяни переक्रивають, споживаючи картоплю, хліб

і хлібні продукти. Таке харчування часто називають «раціоном бідності», що є свідченням незбалансованості харчування населення, яке намагається забезпечити власні енергетичні потреби за рахунок більш економічно доступних продуктів [9].

Зважаючи на те, що виробництво більшості продуктів харчування в Україні знаходиться на достатньому

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
□ в містах	47,8	49,9	49,7	48,7	48,8	50,3	51,7	48,4	46,7
▨ в середньому по Україні	50,0	51,6	51,3	50,2	50,1	51,9	53,1	49,8	47,9
□ в селах	56,0	56,1	56,0	53,9	53,7	55,2	56,4	53,0	50,6
■ норматив	60	60	60	60	60	60	60	60	60

Рис. 6. Коефіцієнт економічної доступності споживання, %

рівні, то забезпечення фізичної достатності харчування залежить не від рівня розвитку сільського господарства та харчової промисловості, а переважно від низької купівельної спроможності населення.

Зважаючи на норматив 60% для коефіцієнта економічної доступності споживання, можна вважати, що громадяни України економічно спроможні купляти продукти харчування в необхідному обсязі. Сільські жителі дещо більше витрачають на споживання продуктів харчування, ніж міські, але жодні з них не перевищували норматив 60% від загальних витрат домогосподарств (рис. 6).

І хоча протягом 2009–2017 рр. даний показник характеризувався тенденцією до часткового зниження, цього недостатньо. За мірками Міністерства сільського господарства США та низки міжнародних фінансових організацій домогосподарства, які витрачають на продукти харчування понад 40% загальних витрат, відносяться до бідних. Таким чином, населення України живе на межі бідності, витрачаючи на продукти харчування, за даними 2016 р., як жителі Нігерії (56,4%), і навіть більше, ніж жителі Кенії (46,7%), Камеруну (45,6%), Казахстану (43,0%), Алжиру (42,5%), Філіппін (41,9%), Пакистану (40,9%), Гватемали (40,6%) та Азербайджану (40,1%). Найменше у світі на продукти харчування витрачають американці (6,4%). Менше 10% на продукти харчування у світі витрачають лише жителі восьми країн, серед яких чотири у Європі: Великобританія (8,2%), Швейцарія (8,7%), Ірландія (9,6%), Австрія (9,9%). Іншими лідерами є Сінгапур, Канада, Австралія [9].

Слід також відзначити, що частка витрат на продукти харчування зростає зі збільшенням дітей у домогосподарствах. Так, у 2017 р. домогосподарства з однією дитиною витрачали на продукти харчування 46,1% від загальних своїх витрат, із двома – 50,2%, трьома – 56,3%, чотирма – 58,1%, п'ятьма – 67,2%.

Найменше витрачали на продукти харчування протягом 2010–2017 рр. жителі Запорізької області (близько 40%), а найбільше – Донецької (понад 60%). У 2017 р. понад 50% на продукти харчування від загальних витрат витрачали жителі Рівненської (56,1%), Одеської (53,3%), Волинської (53,0%), Донецької (53,0%), Київської (52,1%), Херсонської (52,1%) та Львівської (51,7%) областей.

Для забезпечення економічної доступності продуктів харчування доцільно також проаналізувати структуру грошових витрат на продукти харчування. У 2017 р. найбільше домогосподарства населення витрачали на придбання таких досить догоровартісних продуктів, як м'ясо і м'ясопродукти (22,2%), значними були їхні витрати на хліб і хлібопродукти (15,0%), молоко і молочні продукти (11,5%) та овочі (9,2%). За період 2009–2017 рр. ця ситуація не змінювалася (рис. 7). Отже, ринки саме цих продуктів харчування потребують особливо пильного державного регулювання.

Безпечним харчовим продуктом, відповідно до Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», є харчовий продукт, який не справляє шкідливого впливу на здоров'я людини та є придатним для споживання [10]. Безпека продовольства на державному рівні забезпечується завдяки розробленню та впровадженню відповідних стандартів.

Оцінити безпеку кожного продукту харчування в межах однієї статті неможливо, тому критерієм може слугувати рівень захворюваності населення на хвороби органів травлення та гострі кишкові інфекції. Так, рівень захворюваності населення України на хвороби органів травлення у 2017 р. становив 2569 осіб на 100 тис населення, що нижче 2010 р. на 12,5%. Однак у процентному співвідношенні із загальним рівнем захворюваності на всі хвороби по Україні змін не відбулося: частка залишилася стабільною – 4,1%. Що ж стосується

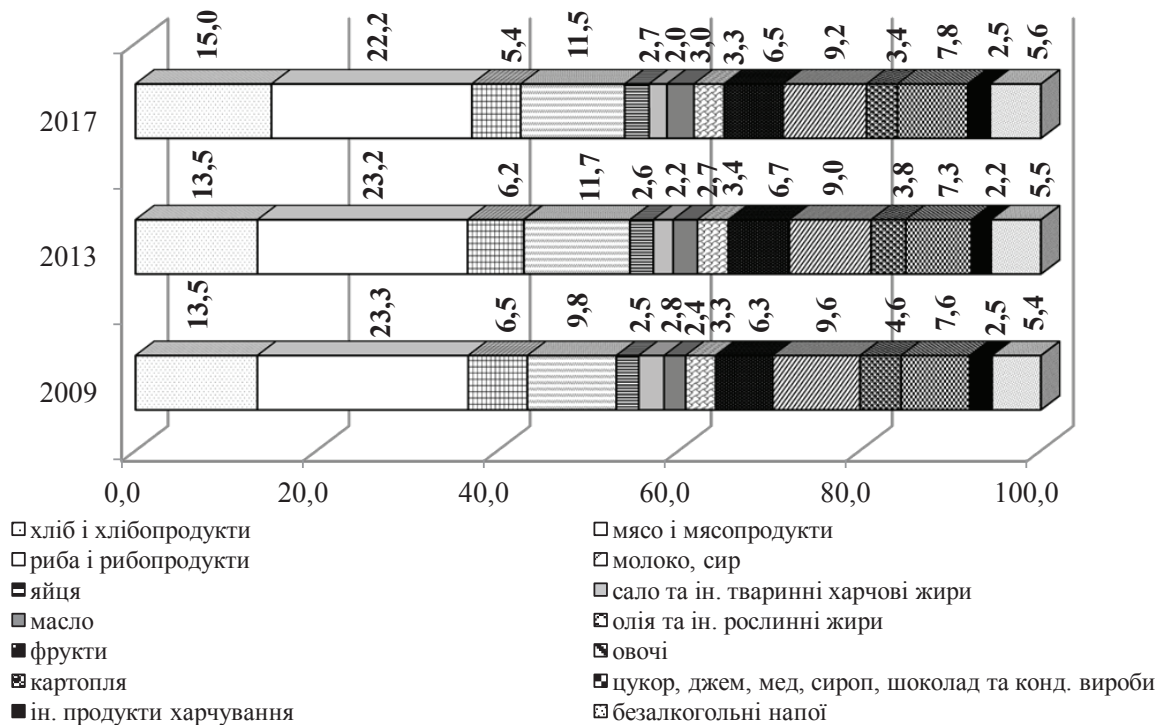

Рис. 7. Структура грошових витрат домогосподарств на харчування, %

рівня захворюваності на гострі кишкові інфекції, то за даний період він зріс на 38,3%. Ураховуючи й те, що почастишали випадки отруєння продуктами харчування, навіть зі смертельними наслідками, то безпека продуктів харчування в Україні є низькою. Отже, слід підвищувати якість та безпеку продуктів харчування, а також посилити контроль над ними.

Висновки. Зважаючи на існуючі загрози продовольчій безпеці країни, необхідне: підвищення життєвого рівня населення та забезпечення платоспроможного попиту на продукти харчування шляхом зростання рівня номінальної та реальної заробітної плати, соціальних виплат; створення механізму продовольчого забезпечення вразливих верств населення; відновлення державного регулювання цін на продукти харчування; державна підтримка вітчизняного агропромислового виробництва, ширше запровадження політики імпортозаміщення, сприяння диверсифікації виробництва сільськогосподарської сировини та продуктів харчування; ефективне використання наявного ресурсного потенціалу аграрної сфери та формування

стійкої сировинної бази постачання; формування сприятливого інвестиційного клімату в сільськогосподарському виробництві шляхом запровадження податкових пільг учасникам інвестиційного процесу; формування механізму економічного стимулювання впровадження новітніх технологій та науково-технічних розробок у галузях агротехніки, біотехнологій і агроєкології; підвищення конкурентоздатності сільськогосподарської продукції шляхом зниження її природо-, енерго- і фондомісткості; формування цивілізованих регіональних ринків продовольства та вдосконалення зв'язків між ними; наближення вітчизняних стандартів якості продовольства до світових норм; забезпечення комплексного підходу до контролю, оцінки та регламентації якості продуктів харчування на всіх етапах їх виробництва, переробки, зберігання і транспортування.

Успішне втілення запропонованих заходів дасть змогу наростити обсяги виробництва сільськогосподарської продукції, забезпечити фізичну та економічну доступність продуктів харчування й гарантувати продовольчу безпеку країни.

Список літератури:

1. Стадник М.Є., Пушак Я.Я. Ефективний розвиток сільського господарства – гарантія зміцнення продовольчої безпеки країни. *Культура народів Причорномор'я*. 2011. № 213. С. 99–105.
2. Аграрная политика : курс лекцій / под. ред. В.И. Новикова. Москва : Союз, 1997. 275 с.
3. Калашникова Є.Д., Стефанишин Б.М. Продовольче забезпечення регіону за умов трансформаційної економіки. URL : www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vpu/Ekon/2008_6/6.pdf (дата звернення: 04.12.2017).
4. Національна економіка : підручник / за ред. проф., канд. екон. наук П.В. Круша. Київ : Каравела, 2008. 416 с.
5. Гойчук О.І. Продовольча безпека : теорія, методологія, проблеми : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.07.02. Миколаїв, 2004. 22 с.

6. Лисак М.А. Методика удосконалення індикаторів продовольчої безпеки. *Ефективна економіка*. 2014. № 4 URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2948> (дата звернення: 02.12.2017).
7. Страшинська Н.В., Грецька Г.А. Основні критерії оцінювання рівня продовольчої безпеки України та стратегічні напрями її підвищення. URL : <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9841/1/ST2.pdf> (дата звернення: 04.12.2017).
8. Аудиторський звіт за результатами державного аудиту виконання бюджетних програм у Державному агентстві резерву України за період з 01.01.2013 по 31.12.2016. Київ, 2017. 79 с. URL : <http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/doccatalog/document?id=131445> (дата звернення: 08.12.2017).
9. Дубровик-Рохова А. Раціон «бідності». Інститут аграрної економіки: українці споживають більше норм лише хліба та олії. *День*. 2018. № 170–171. URL : <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/racion-bidnosti> (дата звернення: 07.12.2017).
10. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів : Закон України від 23.12.1997 № 771/97-ВР. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z970771.html (дата звернення: 08.12.2017).

References:

1. Stadnyk M.Ye., Pushak Ya.Ya. (2011) Efektyvnyi rozvytok silskoho hospodarstva – harantiia zmitsnennia prodovolchoi bezpeky krainy [Effective agricultural development is a guarantee of strengthening the country's food security]. *Culture of the peoples of the Black Sea*, vol. 213, pp. 99–105. (in Ukrainian)
2. Novykova V.Y. (1997) Ahrarnaia polityka [Agricultural Policy]. Moscow : Soiuz. (in Ukrainian)
3. Kalashnikova Ye.D., Stefanyshyn B.M. (2008) Prodovolche zabezpechennia rehionu za umov transformatsiinoi ekonomiky [Food security for the region in a transformational economy]. Available at: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vpu/Ekon/2008_6/6.pdf (accessed: 04.12.2019).
4. Krush P.V. (2008) Natsionalna ekonomika [National economy]. Kiev : Karavela. (in Ukrainian).
5. Hoichuk O.I. (2004) Prodovolcha bezpeka : teoriia, metodolohiia, problemy [Food security: theory, methodology, problems]. (PhD Thesis), Mykolayiv. (in Ukrainian).
6. Lysak M.A. (2014) Metodyka udoskonalennia indyikatoriv prodovolchoi bezpeky [Methodology for Improving Food Security Indicators]. *An efficient economy*, vol. 4. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2948> (accessed: 02.12.2019).
7. Strashynska N.V., Hretska H.A. Osnovni kryterii otsiniuvannia rivnia prodovolchoi bezpeky Ukrainy ta stratehichni napriamy yii pidvyshchennia [The main criteria for assessing the level of food security in Ukraine and the strategic directions of its improvement]. Available at: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9841/1/ST2.pdf> (accessed: 04.12.2019).
8. Audytorskyi zvit za rezultatamy derzhavnoho audytu vykonannia biudzhetykh prohram u Derzhavnomu ahentstvi rezervu Ukrainy za period z 01.01.2013 po 31.12.2016. [Audit report on the results of the state audit of the implementation of budget programs in the State Agency of the Reserve of Ukraine for the period from 01/01/2013 to 31/12/2016]. (2017). Kiev. Available at: <http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/doccatalog/document?id=131445> (accessed: 08.12.2019).
9. Dubrovik-Rokhova A. (2018) Ratsion «bidnosti». Instytut ahrarnoi ekonomiky : ukraintsi spozhyvaiut bilshe norm lyshe khliba ta olii [Poverty diet. Institute of Agrarian Economics: Ukrainians consume more than just bread and butter]. *Day*. vol. 170–171. Available at: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/racion-bidnosti> (accessed: 07.12.2019).
10. Zakon Ukrainy Pro osnovni pryntsyipy ta vymohy do bezpechnosti ta yakosti kharchovykh produktiv [Law of Ukraine On Basic Principles and Requirements for Food Safety and Quality]. № 771/97-ВР (1997, December 23) Available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z970771.html (accessed: 08.12.2019).

ПРОДОВОЛЬСТВЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ УКРАИНЫ: ТЕОРЕТИКО-АНАЛИТИЧЕСКИЙ ОБЗОР

В статье дано определение продовольственной безопасности государства. Охарактеризованы основные подходы к оценке продовольственной безопасности страны и предложена собственная система индикаторов, указана методика их расчета, каждый подробно охарактеризован с указанием нормативов. Осуществлена апробация данной методики и проведена оценка уровня продовольственной безопасности Украины за период 2010–2017 гг. в динамике, в разрезе регионов Украины и по отдельным группам продуктов питания. Установлено, что по ряду показателей уровень продовольственной безопасности Украины является достаточным, но по отдельным показателям в разрезе определенных групп продуктов питания, а также для отдельных регионов и социальных групп населения он является угрожающим. Основными факторами, которые имеют определяющее влияние на уровень питания населения, являются доходы населения и ценовая политика, а предложение формирует уровень эффективности деятельности сельского хозяйства и пищевой промышленности. Идентифицированы угрозы и предложены меры по их нейтрализации.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, показатели оценки продовольственной безопасности, физическая достаточность потребления продуктов питания, экономическая доступность потребления, безопасность питания, продовольственное самообеспечение, уровень продовольственной зависимости, достаточность резервирования продовольствия.

NATIONAL FOOD SECURITY OF UKRAINE: THEORETICAL AND ANALYTICAL OVERVIEW

The article defines the country's food security as "food security is provided with adequate resources and potential capability of the state, regardless of internal and external conditions and threats, on the principles of self-sufficiency, to guarantee the population of the country as a whole and every citizen, in particular, the physical and economic accessibility, quality and safety of food and drinking water in the required volume and range at the level of physiological norms, which ensures the physical and intellectual development of the person and promotes extended reproduction, that guarantees social and political stability of the country, its sustainable economic development, and contributes to strengthening the country's position at the international level". The main approaches to assessing the country's food security are outlined. On the basis of their detailed study and systematization, the level of self-sufficiency of food of the country's population is suggested to be included in the system of indicators of the country's food security; the level of food dependence on particular products in terms of value and kind; adequacy of food reservation; the coefficient of physical (nutritional and energy value) adequacy of consumption at the rational and minimum levels in the general and social groups; coefficient of economic affordability of consumption in general and social groups; nutrition security index. Methods of calculation are specified and described in detail. The methodology was tested and the food security level of Ukraine for the period 2010-2017 was evaluated in dynamics, by region of Ukraine and by individual food groups. It is established that the level of food security of Ukraine is critical. If, by a number of indicators, the level of food security of Ukraine is sufficient, then by particular indicators it is threatening in the context of certain food groups, as well as for certain regions and social groups of the population. The main factors that have a decisive influence on the level of nutrition of the population are the income of the population and the pricing policy, and the offer is shaped by the level of efficiency of agriculture and food industry. According to the results of the study, threats to the food security of Ukraine were identified and characterized, and measures to minimize them were proposed.

Key words: food security, indicators of food security assessment, physical sufficiency of food consumption, economic availability of consumption, food security, food self-sufficiency, level of food dependence, sufficiency of food reservation.